

KOSOVA'DA "MEŞHED-İ HÜDÂVENDİGÂR," VE GÂZİ MESTAN TÜRBESİ

Semavi Eyice

Kosova (veya Kosovo) artık bizim için tarihlerde sadece bir isim olmuştur. Osmanlı beyliğinin bir devlet haline gelişinde en büyük olaylardan biri Kosova meydan muharebesi¹ burada muharebe meydanında şehadet mertebesine erişen Murad I. Hüdavendigâr (1360-1389) 'ın adına bağlıdır. Süleyman Bey idaresinde Osmanlı-Türk kuvvetlerinin Rumeliye atlaması ile başlayan sistimli fütühat ve buna paralel Rumeli'nin türkleşmesi siyaseti, Avrupa topraklarında çeşitli mimârî eserler ile kendi damgasını vurmuştu. Maalesef medeniyetimizin bu izleri, tesbit dahi edilmeden unutulmuş, bir kısmı da kaybolmuştur. Rumeli'nin türkleşmesinin en dikkat çekici alâmetlerinden birini de Trakya'nın, Makedonya'nın, Yunanistan'ın Sırbistan'ın ve vaktiyle Osmanlı toprağı olmuş diğer memleketlerin başlıca şehir ve kasabalarının içlerinde veya yakınlarındaki tepelerin üstlerinde görülen meşhed-türbeler teşkil ederler. Çoğunun sahibinin tarihi hüviyeti açık bir şekilde öğrenilmeyen, üzerlerinde çeşitli halk rivayetleri olan bu türbelerin müşterek tarafları, feth edilen topraklara türk karakteri vermele-
rindeki rolleri ile müslüman halk nazarında adeta kutsal bir manaya sahip olmalarıdır. Az sayıda olmakla beraber bilhassa Batı Anadolu'da da görülen bu Osmanlı fütühatı şehidleri türbelerinin belkide en fazla tarihî bir hüviyete sahip olan Kosova'daki Murad I türbesi veya *Meşhed-i Hüdâvendigâr*'dır². Yugoslavya'da

¹ Bu savaş hakkında bütün tarihlerde yeter derecede bilgi verilmektedir, ayrıca bk. Ali Haydar, *Kosova meydan muharebesi*, İstanbul 1328; Mükerrrem, *Kosova 1389*, İstanbul 1931 (79 sayılı «Askerî Mecmua» ilâvesi); Tayyib Gökbilgin, *Kosova meydan muharebesi*, *Ağlık Ansiklopedi*, II (İstanbul 1946) 524-527,

² E. Hakkı Ayverdi, *Yugoslavya'da Türk âbideleri ve vaktifları*, «Vakıflar

1961 yılı Eylülünde yaptığım gezintide, tarihimizin bu değerli hatırasını da ziyaret edebildim. Bu kısa araştırmamızın, bu unutulmuş eseri şimdiye kadar olduğundan biraz daha etraflıca tanıtaçağımı umuyorum³.

I

Murad I Hüdâvendigâr'ın türbesi

1. Mevkii :

Kaçanik, Uroşevaç üzerinden kuzeye çıkan Üsküp-Priştine yolunun Priştine'ye girmeden sol tarafından ayrılan Mitroviça yolu meşhur meydan muharebesinin cereyan ettiği Kosova sahasından geçer. Priştine geçildikten sonra sağ tarafta bir tepenin üstünde çok uzaklardan kubbeli bir Osmanlı türbesi farkedilir. Bu, daha sonra üzerinde ayrıca duracağımız *Gâzi Mestan* türbesidir. Kosovska Mitroviça yolu üzerinde ilerlemeğe devam olunduğunda sol tarafta, ufak bir ağaç topluğunun arasında, başka bir kubbe görülür. Ana yoldan birkaç kilometrelik bir ara yol ile ulaşılan bu yer *Meşhed-i Hüdâvendigâr*'dır.

2. Tarihçesi :

1389 yazında (15 Haziran ?) Birleşik Sırp ordusu ile Murad I idaresindeki Türk kuvvetleri arasında cereyan eden muharebenin aydınlığa çıkmamış problemleri hayli çoktur. Muzaffer Türk ordusunun başbuğu Murad'ın bu çarpışmanın sonunda Miloş Obilic adında bir Sırp tarafından henüz tam olarak anlaşılamayan bir

Dergisi» III (1957) 20 de çok kısa izahat ile res. 44 de Meşhed'in hayli bulanık bir resmini yayınlamıştır. Osmanlı eserleri hakkında tahminin üstünde çalışma yapan Yugoslavların bu eser hakkında da bir araştırma yapıp yapmadıklarını tesbit mümkün olmadı. Görebildiğimiz yayınlarda böyle bir araştırmaya rastlanmadığına da burada işaret edelim. Kosova hakkında etraflı bilgi için ayrıca bk. Münir Aktepe *Kosova* maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, VI, 868-876; *Kosova Salmeleri*, 1293 (=1879) dan itibaren 8 cilt çıkmıştır (kşl. S. Nüzhet Gerçek, *Vilâyet ve nezaret Salmeleri*, «Akşam» Gazetesi 18 Haziran, 1941,4). Bunlardan ancak 3 cilt (1293=1878-79, 1305=1887-88, 1314=1893-97) İstanbul Üniversite Kütüphanesinde mevcuttur, kşl. F. Karatay, *I. Ü. Kütüphanesi Türkçe basmalar kataloğu*, İstanbul, 1957, II, 874; Edebiyat Fakültesi Tarih Semineri'nde ise 2 cilt vardır (1293=1878-79 ve 1300=1882-1883).

³ Kosova'yı Ord. Prof. Dr. A. Müfit Mansel, Prof. Dr. Halil Demircioğlu ve eşim ile birlikte 16 Eylül 1931 Cumartesi günü ziyaret ettim.

şekilde şehid edildiği bilinir⁴. Murad'ın şehid edildiği ve tahnid edilen cesedinden çıkarılan ahşasının gömüldüğü yerde, sembolik mahiyette bir türbe inşa olunmuştu⁵. Böylece bütün Osmanlı fütuhatında bir gelenek haline gelmiş olan Fatih-şehidlere mahsus türbelerden bir tanesi de Osmanlı Beyliğinin en büyüğü için yapılmış oluyordu. Hüdâvendigâr'ın cesedi, Bursaya getirilerek Çekirgede yaptırttığı imareti (Cami-Medrese-Zaviye) yanındaki mustakil türbesine defn edildi⁶. Kosova ovası, kısa bir süre sonra tarihin diğer büyük çarpışmalarından birine daha sahne olmuştur. Murad II, 17-19 Ekim 1448 de burada ikinci Kosova meydan muharebesi olarak tanınan savaştan galip çıkmıştır⁷. İstanbul'un fethinin arkasından Fatih Mehmed II. 859 (=1455) de Sırp seferi sırasında Novo-Brodo kalesini fethettikten sonra *Meşhed-i Hüdâvendigâr*'ı ziyaret ederek İstanbul'a dönmüştür. Neşri bu ziyareti şöylece anlatır: «Andan... Kosova'da Gâzi Hüdâvendigâr şehid olduğu yere kondu. Anda atâlar edüp, anın ruhiy-çün ve andaki şüheda ruhiy-çün nimetler pişirtti.»⁸ Kosova tamamen Türk hâkimiyetine girdikten sonra Meşhed'in civarına müslüman ahali iskân edilmiş ve bunların vergiden muaf tutulması kararlaştırılmıştır⁹. İkinci Kosova çarpışmasına kadar geçen zaman içinde, Murad I in ölümünden hemen sonra yapılmış bir türbenin bu bölgenin o istik-

⁴ Murad I. in şehadeti hakkında bk. Neşri, *Kitab-ı Cihan-Numâ* (Unat-Köymen baskısı) Ankara 1949, I, 304 ve dev.; Aşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âli Osman (Osmanlı Tarihleri I, Atsız baskısı)* İstanbul 1949, Bâb 57, 133.

Murad I. in şehadeti hakkındaki muhtelif rivayetler, I. H. Danişmend, *İzohlt Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, I, İstanbul 1947, 77-81 de toplanarak bunların bir tenkidi yapılmıştır; ayrıca bk. *Murad I* maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*.

⁵ T. Gökbilgin, *XV-XVI. asırlarda Edirne ve Paşa Lî-ası*, İstanbul 1952'de Murad I adına, bu Meşhed ile ilgili bir kayda rastlanmamaktadır.

⁶ Bu mimârî manzume hakkında bk. H. Wilde, *Brussa*, Berlin 1900, cami: 12-20, türbe: 61-62; S. Çetintaş, *Türk mimârî anıtları, Osmanlı Devri, II*, İstanbul, 1952; K. Baykal, *Bursa ve anıtları*, Bursa 1950, 27-29; A. Gabriel, *Brussa*, Paris 1958.

⁷ Neşri, II, 659 ve dev.; Aşıkpaşazâde, Bâb 120, 186 N. Salim, *İkinci Kosova 1448*, İstanbul 1932.

⁸ Neşri, II, 721 ; Aşıkpaşazâde, Bâb 192; ayrıca bk. F. Babinger, *Mehmed der Eroberer*, München 1953, 182; fransızcası, *Mahomet II le Conquérant*, Paris, 1954, 155.

⁹ Başvekâlet Arşivi, N. 2 84, M. Aktepe, *Kosova* maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, VI, 871. den

rarsız ve emniyetsiz devresinde durabileceğine inanmak zordur. Bu bölgenin Türk toprakları haline gelmesi ile Meşhed'in ancak ilk binaasının yapıldığına ihtimal verilebilir. Tarih boyunca, Kosova sahrasında cereyan eden hâdiselerin ise doğrudan doğruya Meşhed ile alakaları olmadığından burada tekrarlanmasına lüzum görmüyoruz¹⁰. Hüdâvendigâr'ın Kosova ovasındaki sembolik türbesinin ilk yapısı hakkında sarîh bir bilgimiz yoktur¹¹. Rumelinin birçok yerinde görülen Fetih-şehidlerinin türbeleri gibi dört paye üzerinde atılmış dört kemerden ve bunlara oturan bir kubbeden ibaret bir açık-türbe olması pekâlâ ihtimal dahilindedir. Oğlu Yakup Çelebi de ölünce, cesedi Bursa'ya getirilerek defn edilmiş, fakat İznik'de onun adına yapılan zaviyenin yanına da yine sembolik mahiyete bir makam-türbe inşa olunmuştur¹². Tarihî yapıldığı gibi, dört payeye binen dört kemer tarafından taşınan bir kubbenin örttüğü bu açık-türbe, sonraları kemerlerin aralarının doldurulması suretiyle dörtköşe normal bir türbe haline getirilmiştir.

Aslında *Meşhed-i Hüdâvendigâr*'ın kapalı bir türbe şeklinde olmadığını tahmin etmemize başlıca sebep Evliya Çelebi'nin burası hakkındaki satırlarından çıkarılmaktadır. Evliya Çelebi 1660. a doğru Melek Ahmed Paşa'nın yanında olarak Kosova sahrasını ve türbeyi ziyaret ettiklerinde, türbenin bakımsız bir halde ve içerişinin pis olduğunu görürler. Evliya Çelebi burasını da duvar içine alıp bir türbedâr tâyin olunması temenisinde bulununca, gördüğü manzaradan hiddeilenen Ahmed Paşada derhal gerekli emri ve-

¹⁰ Kosova sahrasında Osmanlı tarihi boyunca cereyan eden olaylar toplu bir şekilde, Doç. Dr. M. Aktepe'nin yazısında bulunmaktadır.

¹¹ Hüdâvendigâr'ın şehadetini hayli teferruatlı anlatan kaynaklar, onun Bursa'ya defn edildiğini de bildirmekte fakat Kosova'daki Meşhed'den hiç bahsetmemektedirler. Bu da meşhed'in daha sonra yapıldığına belki bir işaretir.

¹² Bu türbe hakkında bk. A. Sâim Ülgen, *İznik'de Türk eserleri*, «Vakıflar Dergisi», I (1938) 66, res. 73; K. Otto-Dorn, *Das islamische Iznik*, Berlin 1941, 63;

Yakub Çelebi zâviyesinin ne zaman ve kimin için yapıldığını şimdiki halde bilmiyoruz. Yakub Çelebi, babası Murad I in şehadeti üzerine öldürüldüğüne (1389) göre, zâviye, adı unutulmuş bir velî için bu tarihten önce yapılmış olmalıdır. Yanındaki türbe ise, Yakub Çelebi'nin makam türbesi olabileceği gibi, bu unutulmuş velî'nin türbesi de olabilir. Herhalde bu değerli eser başlıbaşına bir araştırma konusudur. Yakub Çelebi hakkında Katalanlar tarafından yayılmış bir halk rivayeti vardır, bk. N. Iorga, *Contr. catalanes à l'histoire byzantine, I L'histoire romantique de Yakoub celébi*, «Revue du Sud-Est européen», IV (1927) 308-313.

rerek bir hafta zarfında kapı konulmuş ve meşhed'e türbedâr ile bekçi tâyin edilmiştir.

Şu halde, Evliya Çelebi zamanına kadar etrafı açık olduğu gibi kendisi de muhafazasız olduğu anlaşılan türbe, Melek Ahmed Paşanın müdahalesi ile kapatılarak çevresi de bir duvarla bölünmüştür¹³. XVII. yüzyılda yapılan türbe de o hâli ile günümüze kadar gelmemiştir¹⁴. Osmanlı devletinin son ânlarında, *Meşhed-i Hüdâvendigâr* bir defa daha tâdil edilerek, şimdiki şeklini almış, bu arada etrafı da düzeltilmiştir.

Meşhed-i Hüdâvendigâr, Arnavutluk isyânı üzerine Rumeli seyahatine çıkan Sultan Mehmed V. Reşad (1909-1918) tarafından ziyaret edilmiştir. Balkan harbi arefesinde 1911 yılı 7 Haziranında Selânik'e çıkan Mehmed Reşad buradan Üsküp'e ve 15 Haziran günü de Priştine'ye gitmiş, 16 Haziran Cuma günü Kosova'daki Meşhed'i ziyaret ederek¹⁵, burada toplanan ve yüzbin kadar olduğu tahmin olunan müslümanlar ile, açık namazgâh haline getirilen sahrada, muazzam bir cuma namazı kılınmış, ayrıca yatıştırıcı mahiyette bir de hat okunmuştur.

Türk devrinin bu türbenin yakınında cereyan eden son tarihi olayı da, Osmanlı ordusunun 523 yıl önce muzaffer olduğu Kosova sahrasından dağılmış bir halde yenilerek çekilmesidir. 20 Ekim 1912 de Priştine'yi alan Sırp ordusu, 22 Ekim günü, Ali Rıza Paşa (1859-1933) kumandasındaki Türk kuvvetlerini çekilmeğe mecbur etmiş ve Balkan harbinin bilinen neticesinde bütün Balkanlar ve Rumeli ile birlikte Kosova da kaybedilmiştir¹⁶. Osmanlı

¹³ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, İstanbul 1315, V, 551.

¹⁴ *Salname-i Vilayeti Kosova* 1311, (— 1893-94) de s. 93-94 arasındaki resimde Meşhed'in etrafında yalnız bir avlu bulunduğu ve bu avlu kapısının üstünde de bir kitabe mevcut olduğu görülmektedir. Maalessif bu resim, Sultan Reşad devrindeki tamirden önceye ait olmakla beraber, türbenin teferruatı hakkında sarîh bir fikir vermemektedir, bk. Res. 1.

¹⁵ İ. H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı tarihi kronolojisi*, İstanbul 1955, IV, 383-384. Bu seyahatin güzel fotoğrafları Übeydullah Esat, *İstanbul'dan meşhed-i Hüdâvendigâr'a* adlı makale ile «Resimli Kitap» V (1927-1911) sayı 30'da basılmıştır. Arnavut çetelerinin ayaklanması üzerine tertiplenen bu seyahatin mahiyeti ve encamı hakkında ayrıca bk. M. Ali Aynî, *Milliyetçilik*, İstanbul, 1943, 283; Haydar Vaner'den naklen Kandemir, *Sultan Reşad'ın Rumeli seyahati*, «Yeni Tarih Dünyası» sayı 21-22 (1954) 858-860; Manastırlı İ. Hakkı, *Kosova sahrası mev'izesi*, Selânik 1327.

¹⁶ İ. H. Danişmend, *ay. esr.* IV, 393;

devleti ile Sırp hükümeti arasında İstanbul'da 1-14 Mart 1914 de imzalanan barış andlaşmasının onuncu maddesi *Meşhed-i Hüdâvendîgâr* ile ilgilidir. Bunda şu esaslar kabul edilmiştir: «Sultan Murad Hüdâvendîgâr Hazretlerinin Kosova'daki türbesi bilcümle müştemilâtile beraber ibkâ ve muhafaza edilecek ve masrafı cânîb hükümet osmaniyyeden tesviye olunmak üzere baş müftü tarafından tâyin olunacak adamlar türbenin hizmet ve muhafazasında bulunacaktır. Mebhusün-anh türbe ile müştemilâtı mebni bulunduğu arsa ne menafi-i umumiye sebebi ile ne de esbâb-ı sâirenden dolayı istimlâk olunamayacaktır.»¹⁷

İkinci Dünya harbinden sonra, zaman zaman gazetelerde çıkan, burasının tahrib olunduğu yolundaki haberlerin bir esasa dayanmadığı görülmüştür¹⁸. Kosova sahrası, bugün tarihi bir çevre (*sîte*) olarak muhafaza edilmekte¹⁹ Murad türbesi ile Gazi Mestan türbesi arasındaki yükseklikte bu iki türbenin mütevazi görünüşleri ile tam teẓ'at halinde olan onbeş metre boyunda modern Miloş anıtı görülmektedir. Federal Yugoslav Hükümeti Eski Eserler İdaresinin, *Meşhed-i Hüdâvendîgâr*'ın tarihi eser olduğunu belirten bronzdan küçük bir levhası avlu kapısının sağ taraftaki babası cebhesine yerleştirilmiştir.

3. *Meşhed'in bugünkü durumu :*

Ana yoldan Meşhedin önüne kadar gelen yol, Meşhedin avlu kapısı önünde henüz tanzim olunmamış ufak bir meydan halinde sona ermektedir. Buradan, babalarından sağdakinde burasının eski eser olduğunu belirten madenî kitabe bulunan bir kapı vasıtasıyla, birinci avluya geçilir. Bugün bakımsız ve çıplak bir halde

¹⁷ *Devlet-i Alîye-i Osmaniye ile Sırbîye devleti arasında 1-14 Mart 1914 tarihinde İstanbul'da akd olunan musalahanamedir*, İstanbul 1890, 8; bu andlaşmanın kısaltılmış metni için bk. R. Ekrem (Koçu), *Osmanlı muahedeleri*, İstanbul 1984, 252.

¹⁸ Bazı İstanbul gazetelerinde 1952 yılı sonlarına doğru, Meşhed'in yıkıldığı yolunda havadislerin çıkması ve bunların tekzihi edilmesi, meselâ bk. *Hürriyet* gazetesi (10. XI. 1952), *Akşam* (19 X. 1952) 1 ve 6, üzerine: *Meşhed-i Hüdâvendîgâr yıkıldı mı?*, «Resimli Tarih Mecmuası» IV, sayı 37 (Ocak 1953) 2004 ve 1 resim.

¹⁹ Priştine ve havalisinden bahseden turistik kılavuz ve alelâde depliyantlarda bu türbe görülmesi tavsiye olunan başlıca eski eserler arasında belirtilmektedir. Kosova sahrasının buradaki Sırp anıtı ile Meşhed'in ve Gazi Mestan türbesinin güzel resimleri hakkında kısa izahat ile, bu bölge için değerli bir rehber olan, D. Çukiç, *Kosovo i Metohija, turistički vodič*, Beograd 1930, 75, 19,75, 76 da mevcuttur.

olan bu avlunun karşı tarafında harap bir müştemilât binası bulunmaktadır. Bu ikinci avlunun sağ tarafındaki duvarında kuru küçük bir çeşme vardır. Kitabesi:

«İhtiyacata muvafık asar-ı hayriyeye vücuda getirmekle temayüz eden Priştine'de Yakovalı tüccar Ali Hâce bu mevki-i mukaddesinde susuzluktan çekilen müşkilâtı ref' ile meslekü arzu-yı celil-i Hilâfet-penâhiye muvafık harekette bulunmuş, Hüdâvendîgâr-ı gâzi hazretlerinin ruhuna şâd etmiş olduğundan dolayı hayır ile yâd olursa sezâdır, fi 1316 (=1898-99).»

Sultan Reşad'ın ziyareti sırasında muntazam çiçek tarhları, yeni dikilmiş fidanlar ve ortada muntazam bir yolu olan bu dış avlunun²⁰ çeşmesinin karşısına isabet eden sol duvarında ise tam ortada yine bir demir kapı vardır ki buradan esas türbeyi çevreleyen ikinci avluya geçilir. Ön tarafında bir kaç ağacın gölgelediği türbenin arkası boş arazi halindedir. Burada duvara dayalı birkaç kırık mezar taşları görülür. İç avlunun ön tarafında ve türbe kapısının solunda iki mezar bulunmaktadır. Bu mezarlardan biri, «Eski Silistre Başkumandanı iken sonra Sofya'da ordu-yı Humayûn kumandanı» olan ve 1276 (=1859-60) da Priştine'de ölen Rifat Paşa'ya²¹, diğeri ise, 1321 (=1903-04) da ölen Kosova Vali-yi Vâlâsı Mehmed Paşa'ya âittir²². Rifat Paşa (1810-1860) 1853 harbinde Silistre müdafaası ile şöhret yapan değerli askerdir.

Avlunun türbenin tam kapısı karşısındaki duvarının ortasında basit ufak bir çeşme daha vardır. Kitabesi:

²⁰ «Resimli Kitap», s. 516 daki resim. Bu fotolar Sultan Reşad'a refakat eden Apollon fotoğrafhanesi sahibi Aşil Samancı (1870-1942) tarafından çekilmiştir (bk. *Apollon fotoğrafhanesi maddesi, İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1959, II, 887). Halen bu fotoğrafların negatiflerinin bir kısmı Atina'da damadı E. Dalleggio d' Alessio'da bulunmaktadır. Türbenin eski fotoğrafları için ayrıca bk. «Şehbal» sayı 41 (1327) s. 327 ve sayı (1328) s. 368.

²¹ Geçen yüzyılın değerli tarihi simalarından olan Rifat Paşa hakkında bk. M. Emin, *Silistre kahramanlarından Rifat Paşa*, İstanbul 1927; I. Alâettin Gövsa, *Türk meşhurları ansiklopedisi*, İstanbul tz. 328, burada hayatı hayli etraflı olarak izah olunduktan başka bir de resmi vardır.

²² Bu Mehmet Paşa ile yine Kosova valisi Hafız Mehmet Paşanın aynı şahıs olup olmadığını tesbit edemedik, bu sonuncusunun ıcratı hak yanında mektupçu olarak çalışmış olan M. Ali Aynî, *Milliyetçilik*, İstanbul 1943, 270 not, ve 284-285 de bazı hâtıralar nakleder.

Şehriyâr-ı zi-himem şâhinşeh-ı âli-nijâd
Teşnegân-ı Meşhedi âb-ı keremle kıldı şâd
Eyledi ihyâ bu rânâ çeşmeyi Sultan Reşâd
Çıktı (bir) tarih Şevket (feyzigâh-ı Ittihâd).²³

Türbe binası kapısının dışında dört sütuna dayanan üstü kubbeli bir sundurması olan dört köşe bir yapıdır. Duvarlar tamamen kesme taştan örülmüş, biri pencerelerin alt sövesinin altında, diğeri çatı hizasında olmak üzere iki silme cepheleri çepeçevre dolaşmaktadır. Türbe binasının kübik kitlesinin üstünde sekiz köşeli yine taştan bir kasnak bulunmaktadır. Kurşun kaplı kubbenin üstünde hilâli bir alem vardır. Yuvarlak kemerli kubbeli kapı sundurması Türk mimârî geleneği ile hiç bir münasebeti olmayan bir görünüşe sahiptir. Ahenksiz kemerler ve garip başlıklı, yüksek postamentli sütunlar tamamen yabancı bir havaya sahiptirler. Aynı yabancı hava türbenin mermerden kapı çerçevesinde de kendisini gösterir. Cephelerdeki pencereler ise içleri dolu olan tipik türk tahfif kemerleri ile klâsik devrin türk yapı sanatına işaret etmelerine mukabil, pencerelerin üst söveleri ve profilli yan söveler, Meşrutiyet devrinin üslûbu belirsiz mimârisinin bâriz âlâmetleridir. Kısacası, *Hüdâvendigâr* türbesi, XX. yüzyıl başındaki tamirde esas bünyesinin-ki Evliya Çelebi zamanına ait olan olsa gerek- dış kaplamasının tâdil edilmesi ve acayip kapı sundurmasının yapılması suretiyle bugün görülen şeklini almıştır. Kanaatimize göre, bugünkü kaplamanın içindeki ana bünye, klâsik uslubda bir Osmanlı türbesinin özelliklerine sahip olsa gerektir. Türk mimârisine tamamen yabancı uslupta kabartmalar ile süslü mermer söveler ile çerçevesi olan kapının üstündeki kitabe:

²³ Edebî değerden mahrum bulunan bu tarih kitabesinin son mısraını, aynen ve yerinde mermer üzerine hâk edilmiş aslında da görüldüğü üzere, bâzı kelimeleri çerçevesiyen parantezleri ile aşağıya geçirmeği uygun buluyoruz :

حیقى (بر) تاریخ شوکت (فیض کاد اتحاد)

Bu tarih mısraının ebced hesabı ile karşılığı Tarih asistanı Dr. Muammer Özergin tarafından 1320 olarak çıkarılmıştır ki, karşılığı 1911 milâdî yılıdır.

Gerek türbe ve gerek çeşmenin kitabeleri ve bunların nâzımı hakkında arka-
daşım Doç. Dr. Ö. Faruk Akün tarafından verilen not aşağıya aynen geçirilmiştir, kendisine burada teşekkür ederim:

İki manzum kitabede ismi geçen zat, Kosova Merkez nâibi Yenişehirli Hüseyin Şevket Efendi olup, bu vazifede bulunduğu sırada neşrolunmuş *Kosova*

Pek harab olmuş idi bu türbe-i Şâh Murad
Emr ü fermân eyledi tâmirine Sultan Reşad
Bir zafer tarihini yâd ettiren bu millete
Rûh-i pâki şâd eden o şâh-ı âli-himmete
Arz edüp bu cevher-i tarihi (ta'zim eyleriz)
Meşhedin ihyâsını (Şevket) saâdet belleriz.

Türbenin içi bugün temiz ve bakımlı olmakla beraber, son derece fakirdir. Ortadaki sanduka iyi bir örtüden mahrum, taban döşemeleri ise halısızdır. Duvarlarda kıymetsiz bir kaç levha asılıdır.

II Gâzi Mestan türbesi

1. Mevkii:

Piriştine'den Mitroviça'ya ayrılan yolun sağında bir tepenin üstünde çok uzaklardan farkedilen Gazi Mestan türbesi, ana yoldan sağ tarafa kıvrılan bir karayol ile ulaşılır. Gayet hâkim bir noktada, bulunan türbenin etrafı koyu renkli bazalt taşlarından kaba şekilde yontulmuş müslüman mezartaşları ile kaplıdır. Gövdeleri dört köşe, ve üst kısımlarında kaba işlenmiş kavuklar olan bu taşlar ilk bakışta çok eski oldukları tesirini bırakmakta ise de, zorlukla okunan yazı ve tarihleri bunun aksini gösterir. Tarihi bölge olarak muhafaza edilen bu sahanın muntazam bir surette ağaçlandırıldığı, yetişmekte olan fidanlardan anlaşılmaktadır.

Sahrâsı-Maziye ihya yolunda bir mahşer-i ikbal (Selânik, Rumeli matbaası, Mayıs 1327), adlı bir şiir kitabının müellifidir. Bu 38 sayfalık küçük kitabda, esere ismini veren «Kosova sahrâ» başlıklı 45 kitadan mürekkep uzun bir manzumenin yanı sıra «İttihad» ve bâriz bir Abdülhâk Hâmid tesiri taşıyan «Kûhsara bir nânar-ı şairâne-Sonbahar» isminde iki uzun manzûmeden başka, Hazret-i Ali,den manzum bir tercüme ve sultan Reşad tarafından Piriştine'de yaptırılan medreseye dair bir manzûme ile yukarıda geçen iki kitabe de yer almış bulunmaktadır. (s. 38) Türbe kitabesinin son tarih beyti aynen ve yine aslında da görülen parantezleri ile aşağıya çıkarılmıştır :

عرض ايدوب بو جوهر تاريخى (تعظيم ايلرز)
مشهدك احياستى (شوکت) سمادت بلرز

Bu beytin ebced hesabı ile karşılığı Dr. Muammer Özergin tarafından 1327 olarak çıkarılmıştır ki karşılığı 1909 milâdî yılıdır.

2. Tarihi hüviyeti :

Bayraktar türbesi de denilen Gazi Mestan türbesinin²⁴, tarihf hüviyeti aydınlanmış değildir. Evliya Çelebi, Hüdâvendigâr meşhedî etrafında onbin kadar şehidin yattığını söyledikten sonra bunlardan Âlemdar Baba, Şehid Şeyh İlyas Dede, Timur Paşazade Yasavul'un adlarını verir²⁵. Bayraktar türbesinin bunlardan Âlemdar Baba ile bir ilgisi olup olmadığını tesbit mümkün olmadı. Türbenin dışında, eski eser olduğunu bildiren madeni levhadan başka bir kitabe yoktu. Demir kapısı ise kilitli olduğundan içine girmek mümkün olmadı. Ancak adı ve mevkii bu türbenin de Fatih-şehidlerden birine ait olduğunu göstermektedir²⁶.

3. Mimârî durum :

Dışı sıvalı ve badanalı olan türbe sekiz köşeli bir plâna göre yapılmıştır. Bir cephede kapısı, diğerlerinde pencereler bulunmaktadır. Pencerelerin etrafları kaba taş söveler ile çevrelenmiştir. Yine sekiz köşeli kasnağın üzerine kurşun kaplı kubbe oturmaktadır. Kasnağın köşelerinde görülen pâyeye şeklinde hafifçe taşkın çıkıntılar bu türbenin de hiç değilse dışının XIX. yüzyılda tadilat gördüğünü isbat etmektedir. Bayraktar veya Gazi Mestan türbesi; mimârî bakımdan büyük bir değere sahip olmamakla beraber Rume- li'deki Türk idaresinin alâmetlerinden biri olarak üzerinde durul- mağa lâyık bir eserdir.

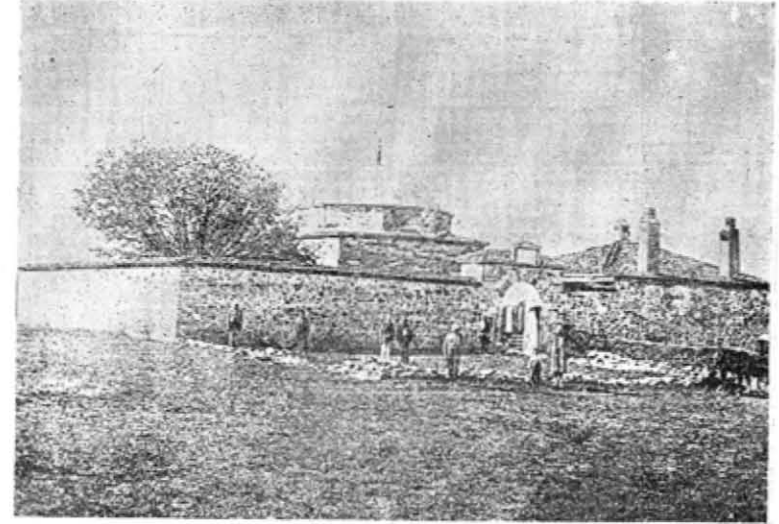
*
* *

Fatih-şehidler müşterek adı altında topladığımız, İlk Osmanlı devrinin bir takım simâları hakkında bilinenler çok azdır. Bunların belki hepsinin olmasa bile büyük bir ekseriyetinin fütühat sırasında faal rollere sahip kahramanlar oldukları gibi, ayrıca sosyal bir müessesenin mensupları da oldukları sezilmektedir. Feth olunan toprakların türkleşmesinde, sistemli yayılışın plânlaşmasında bu teşkilât mensuplarının bugün ilk bakışta zannedildiğinden çok daha fazla hizmetleri olmuştur. Erken Osmanlı devrinin çeşitli

²⁴ D. Çukıç, not 18 deki esr. 75.

²⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, V, 551.

²⁶ Evvelce bu türbenin yanında bir tekke olduğu söylenmektedir ki (kşl. M. Aktepe, *Kosova maddesi*, *İslâm Ansiklopedisi* VI, 871) bu husus da kolonizator dervişler ile münasebetini teyit eder. Bu gün türbenin etrafında belirli bir

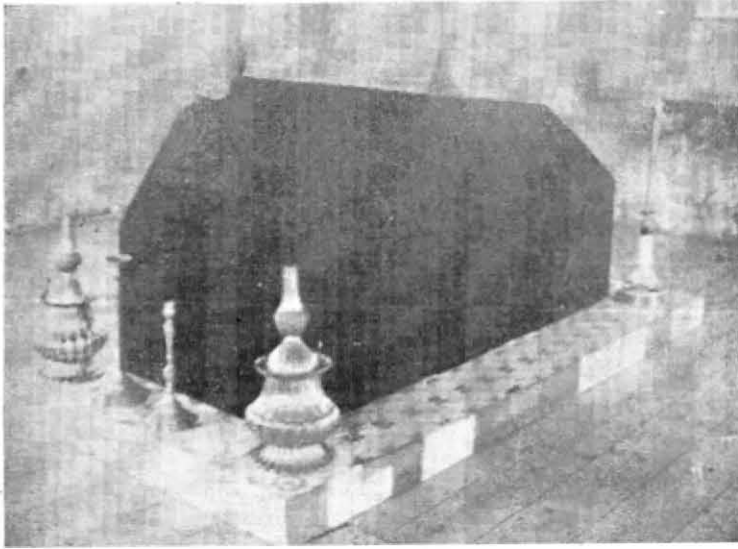
Kosova'da Hüdâvendigâr meşhedî'nin eski bir resmi
1311 (1398—94) *Salnamesi*'nden.

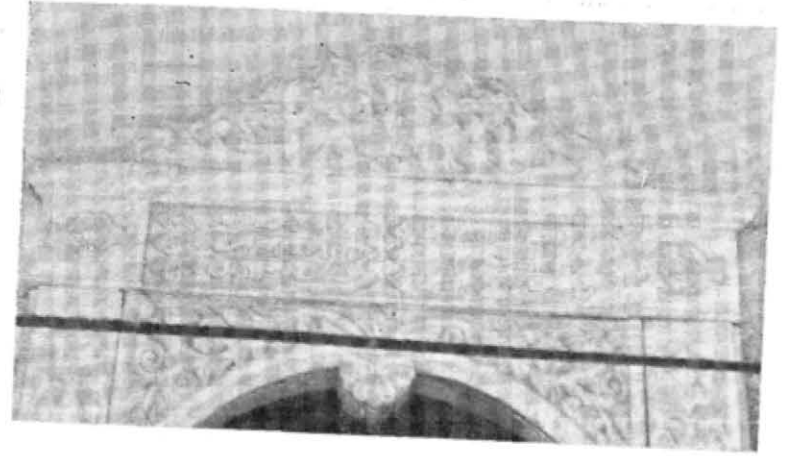
Kosova'da Hüdâvendigâr meşhedî (Eylül 1961)

Kosova'da Hüdâvendigâr meşhedi

Hüdâvendigâr meşhedinde sanduka

Hüdâvendigâr meşhedinin kapısı üstündeki kitâbe

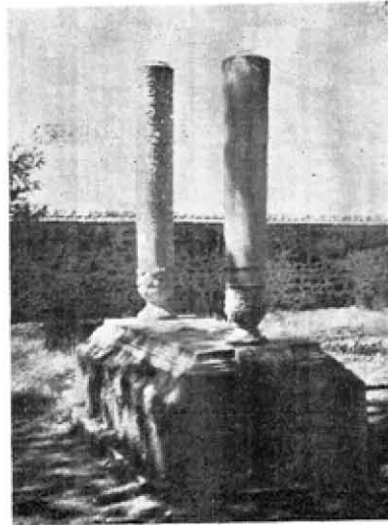
Dış avludaki çeşme

İç avludaki çeşme

Kosova'da Gâzi Mestan türbesi

Meşhed avlusunda Mehmed Paşanın mezarı Meşhed avlusunda Rifad Paşanın mezarı

harekâtlarından bahseden kitaplarda, ordu içinde bulunan dervişlerinden bahsedilir ki, bunlar aynı teşkilâtın mensuplarından başka birşey değildir. Kökü uzak ve anayurd'daki türklüğe dayanan, gerek Ahî teşkilâtının gerek diğer gezgin dervişlerin, bu çeşit türbeler ile yakın bir bağlantıları olduğu muhakkak gözükmektedir. Son yıllarda yerli ve yabancı tarihçiler, Osmanlı-Türk medeniyetinin kuruluş safhasının bu en fazla dikkat çekici sosyal müessesenin üzerinde çalışmaktadırlar. Ancak mimârî tarihi bakımdan bu sosyal toplulukların bağlantılarını da araştırmak, XIV-XIV. yüzyıl Türk medeniyetinde bıraktıkları sanat izlerini ve sanat görüşlerini de tesbite çalışmak yerinde olacaktır²⁷. İşte *Meşhed-i Hüdâvendigâr* ve Gazi Mestan türbesi, bugün çok değişmiş ve ilk şekillerini kaybetmiş olmalarına rağmen, bu çerçevede içinde mütalaa edilmesi gereken mimârî eserlerdir. Murad I Hüdâvendigâr'ın Ahî teşkilâtına olan sevgisi hatırlanacak ve hatta kendisinin de bir Ahî olduğu düşünülecek olursa²⁸ teşkilâtın diğer mensupları gibi onun da şehadetinden kolonizasyon prensiplerine uygun bir şekilde istifade olunmasını yaratan düşünce daha iyi anlaşılır. Kosova'daki *Meşhed-i Hüdâvendigâr* ile yakınındaki Gazi Mestan türbesini Türk tarihinin bu çok dikkat çekici ve XVI. yüzyıldan itibaren kaybolan sosyal müessesenin maddî izlerinden saymak kanaatimize göre yerinde olacaktır²⁹. Anadolu ve Rumeli'deki bu çeşit mimârî eserlerin, bir *corpus* unun hazırlanması, ve böylece bunların coğrafi yayılışının tesbiti herhalde çok lüzumlu ve faydalı olacaktır.²⁹

Bu çeşit türbelerin Osmanlı devrinde fetholunan topraklarda

bina enkazına rastlanmadığına göre bu tekke bir çok benzerleri gibi ahşap olsa gerektir:

²⁷ Bu teşkilâtın zaviyeleri hakkında bir mimârî tarihi araştırması tarafımızdan hazırlanmaktadır.

²⁸ T. Öz, *Murad I. ile Emir Süleymana ait iki Vakfiye*, «Tarih vesikaları» Isayı, 4 (1941) 241-244; İ. H. Uzunçarşılı, *Kapıkulu ocakları I. Yeniçeri ocağı*, Ankara 1943, 147.

²⁹ Bu çeşit türbeler hakkında, Kastoriya (Kesriyye) deki bir örnek vesilesi ile, bk. S. Eyice, *Yunanistan'da Türk mimari eserleri II*, «Türkiyat Mecmuası» X (1955) 203. res, 5, ayrıca kışl, not 47. Yugoslavya'daki, açık türbe örneklerinden bazıları şu araştırmada yayınlanmıştır: K. Tomovski, *Revue des turbés les plus remarquables en Macédoine*, «Université de Skopje-Annuaire de la Faculté Technique», (1957/58), 101, 106, 107.

âdeta birer *fetih âbideleri* gibi sıralandıkları görülür. Batı Anadolu'nun muhtelif yerlerinde, bilhassa İlk Osmanlı yayılışına sahne olan bölgelerde bu mahiyetteki türbelere rastlandıktan başka,³⁰ sistemli bir surette o devirde türkleşmesine çalışılan Rumeli'de de hemen her köşede temsilcileri ile karşılaşılır. Bunların sahibi olarak da ekser hallerde müphem, veyahut başka yerlerde de mezarı olad bâzi adlar gösterilir. Hemen hemen dâima bir açık türbe şeklinde olan bu türbelerin mütevâzi yapıları âdeta halk tarafından gösterilen büyük hürmet ile bir tez'at teşkil eder. Öyle zannediyoruz ki, işte bu *makam-meşhedler* arasında Hüdavendigâr meşhed-i, tarihî hüviyeti en belirli olanıdır³¹

Murad I. in şehadeti'nin bir resmî hakkında not:

Topkapı Sarayındaki meşhur *Hünernâme* (I, var. 94) nin muhteşem miyatürlerinden bir tanesi Murad I. in Kosova'da şehadeti-ni tasvir eder. Maalesef bu güzel minyatür topografya bakımından birşey ifade etmemektedir. İçinde Hüdavendigâr'ın bulunduğu çadırın etrafında onu dışarıdan ayıran, kale şeklinde köşeli, bir perde bulunmaktadır. Bunun dışında ise sadece tek bir ağaç vardır³².

³⁰ İznik'de kasabanın dışında Sarı Saltuk Dede'ye izâfe olunan XIV. yüzyıl üslûbunda bir açık türbe daha vardır (kşl. K. Otto-Dorn, *Iznik*, 79 lev, 38). ufak olmasına rağmen sanat tarihi bakımından bu sön derece değerli türbe, 1931 Baharında çok tehlikeli durumda bulunuyordu. İçindeki enkaz ve moloz yığınları arasında erken Osmanlı devrine ait mezar taşı ve kitabeleri parçaları görülyordu. Otto-Dorn'nun kitabında bu kitabelerden bahsedilmemektedir.

³¹ Türbe bugün bir bekiçi muhafazasındadır. Burada durduğumuz kısa müddet içinde yolun uzaklığına rağmen ziyarete gelenlerin çokluğu dikkati çekiyordu. O çevre müslümanları için *Meşhed-i Hüdâvendigâr* kutsal bir ziyaret yeri olarak saygı görmeğe devam etmektedir.

Bu meşhed'e âit ve Memlûk Sultanı tarafından gönderildiği söylenen iki değerli şamdanın türbeden alınarak Atina'da satışa çıkarıldığı ve o sırada Atina'da Elçi olarak bulunan merhum Ruşen Eşref Ünaydın tarafından satın alındığı öğrenilmiştir.

³² T. Öz, *Hünernâme ve minyatürleri*, «Güzel Sanatlar Dergisi» I (1940) 9; S. Ünver, *Birinci Murad'ın Kosova'da aldığı yarayı gösteren bir Türk minyatürü* «Türk Tıp Tarihi Arkivi» V (1942) 19-20; B. Şehsuvaroğlu, *Osmanlı Padişahlarının akibetleri...*, «V. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri», Ankara 1960, lev. XCVI; ayrıca şehadeti hakkında bk. S. İsmail Gürkan, *S. Murat Hüdavendigâr'ın şehadeti hakkında*, İstanbul 1959.